

Alena
Wagnerová

NEODSUNUTÉ VZPOMÍNKY

Česká zkušenost pohraničí

V Liberci jsme už pátá generace (II)

Od svých devíti let se zabývám druhou světovou válkou a od deseti let jsem si vedl válečnou knihu. Jako kluk jsem si tam lepil novinové články, obrázky Führera a všech těch pohlavárů. To jsou moje paměti. V Liberci hned po záboru přestaly vycházet české noviny, a tak jsem musel sbírat články německé. Od třetí třídy jsem chodil do německé školy, protože českou zavřeli. Moje němčina však byla chatrná; doma jsme totiž mluvili převážně česky.

Trochu německy jsem samozřejmě uměl, protože jsem mezi německými dětmi měl moc dobrých kamarádů. Můj táta provozoval zámečnickou živnost a v našem domě bydlela v nájmu řada Němců. V tom domě jsme spolu vycházeli v míru. Pro mne byl český kamarád stejný jako německý, kluk, holka, všechno jedno, nebyl důvod rozlišovat. Mámě došly vajíčka, a tak jsem je šel vypůjčit do německé rodiny a obráceně. Vždyť pohraničí bylo česko-německé.

Táta mi před válkou na dvorku postavil houpačku. Byla vynikající, takovou nikdo neměl. Na ní jsme se s německými dětmi společně houpali. Před zábořem, ale i po záboru; samozřejmě kromě nacistických grázlů. Když ti se náhodou objevili,

všichni se rozprchli. Tak jsem si ještě dlouho hrál třeba s Annelies Skokan, která bydlela ve Zhořlecké; my v Krajinské. Chodil jsem si k ní hrát na dvůr a ona zase chodila k nám na houpačku.

Všechno se pokazilo, když začali henleinovci nosit bílé podkolenky, provokovat a podobně. Tak jsem to viděl já. Když se na to podívám očima mé mámy, tak napětí mezi českým a německým živlem tady bylo odjakživa. Nejzřetelněji to bylo znát na školství. Němci prosazovali německé školy, my jsme zase chtěli školy české. Za pomoci doktora Šamánka tu pak vznikala jedna česká škola za druhou. Doktor Šamánek byl lékař, který je dodnes považován za zakladatele českého školství v Liberci. Moje máma mu v tom pomáhala a potom správcovala na škole pro dívčí povolání. Němci tomu samozřejmě zprvu bránili; obě strany proti sobě na zastupitelství bojovaly. Český živel vítězil a prohrával. Pak už ale nikoho nezaráželo, že tu jsou vedle sebe německé i české školy. Z té doby nepamatuju žádné nepřátelství. Kolik tady žilo Čechů před válkou, nevím. Ale málo jich nebylo; některé čtvrti, třeba Hanychov nebo Růžodol, byly typicky české. Už můj děd a praděd, oba byli krejčí, bydleli v Liberci v ulici Na sva-hu. Teď tu tedy vlastně žije páté pokolení našeho rodu, protože já už mám pravnučky. Nenávist propukla s Henleinem a Hitlerem. Bylo až překvapivé, jak se někteří lidé dokázali tak rychle změnit, když předtím jsme od nich neslyšeli křivého slova. Kde se to v nich najednou vzalo?

Některí Němci se i potom chovali přátelsky, ale jiní se k nám najednou obrátili zády a projevovali se nacisticky a nenávistně. Dodneška se ptám, co se v nich zlomilo. Jak je možné, že jeden člověk jménem Hitler dokázal změnit náuru a často dlouholetá přátelství v takovou nenávist. Runcimann, Henlein, to všechno pamatuju. Pamatuju, když třeba čeští vojáci hlídali u naší pošty a henleinovci v bílých podkolenkách na ně plivali, nadávali jim do českých sviní, a ten voják na to nesměl reagovat, nesměl na to nic říct, natož použít zbraň. Pro mne to byla hluboká potupa, stát se to dneska mně, tak bych mu dal jednoduše přes držku. Ale tenkrát to bylo zakázané.

Táta měl v Krajinské ulici zámečnictví a tam jsme taky celá rodina, rodiče, dva bráchové, sestra a já, bydleli. Nad námi v prvním patře bydlel nějaký pan Kohl, vrchní číšník z Radničního sklípku. Měl syna Hansiho, byl to takový nakrátko ostříhaný typický německý kluk. Až do roku 1938 jsme s nimi vycházeli dobře. Bylo mi tenkrát devět let, před okny na zahrádce jsem měl vybudované dětské zákopy, hrál jsem si s Baťovými gumovými vojáčky – to dneska už nikdo neví, že Baťa vyráběl krásné gumové vojáčky – a snažil se taky po svém bojovat proti Německu. Večer jsem si ty zákopy vybuřoval, ale ten kluk Kohlů, bylo mu tehdy asi patnáct, nešel, zřejmě to udělal se souhlasem rodičů, a večer z bouračky natahal do prvního poschodí půlky cihel a z prvního patra je na ty moje vojáčky naházel, tak-

že to moje „československé vojsko“ zničil. Kde se to v tom klukovi najednou vzalo... Táta Kohlovým vynadal, co si to dovolují, na zahrádku majitele domu naházet takové svinstvo, ale paní Kohlová si jednoduše vyhrnula sukni, stáhla kalhoty a řekla: Vy, česká svině, mi akorát můžete políbit prdel! Pro mne to byl ohromný zážitek, protože jsem jako devítiletý kluk poprvé v životě uviděl nahý ženský zadek. Do smrti na to nezapomenu. Dnes je to švanda, ale tenkrát nám z toho bylo nanic.

V té době byla v našem domě ubytovaná československá jednotka. Když potom přišla kapitulace, tak mi ti vojáci, vojín Smrkovský, četař Koleček a další, dospělí chlapi, při odchodu do památníku s pláčem napsali, abych nikdy v Sudetech nezapomněl českou řeč a nepřestal doufat, že se dobré časy zase vrátí a pohraničí bude české. Dneska víme, že měli pravdu. Nezapomenu, jak byli nešťastní a jak byli odhodlaní se obrovskému německému státu postavit. Když odcházeli, strhali si výložky; byl to 44. pěší pluk. Všechno tady nechali, odešli bez jediného výstřelu, plné kapsy granátů a odhodlání. Jejich hrdinství a odvahu dodneška obdivuju.

My jsme byli svým způsobem zažraní národovci. S Němci jsme celý život vlastně bojovali, ale nenávisť nebo nepřátelství v tom nebylo. Spíš soutěžení. Řekl bych, že nám, Čechům v pohraničí, to vlastně prospívalo, protože nás to udržovalo ve střehu. My jsme pořád chtěli být o krok před Němci. Když tady potom Němci nebyli, zaostali jsme, za-

čali žárlit jeden na druhého a myslím, že nás to pěkně degradovalo.

Sestra, provdaná za inspektora tajné policie, odjela po záboru do Prahy, jeden bratr zůstal v Hradci ve Škodových závodech, kde pracoval, a druhý utekl s textilní firmou Sukdolák do Prahy, aby tu nemusel čekat na příchod nacistů. Já jako devítiletý kluk jsem neměl na vybranou, neměl jsem kam utíkat, musel jsem zůstat u rodičů. Táta do poslední chvíle váhal, jestli živnost udrží, nebo neudrží, protože nechtěl opustit majetek. Nakonec došel k názoru, že zámečnické práce, klíče a kování do oken budou potřebovat jak Češi, tak Němci. Máma už přitom měla sbalené přehyby a měli jsme objednaný povoz, že utečeme k tetě do Kolína, že v Sudetech nezůstaneme. Pak, to vím už jenom z vypravování, československý rozhlas vyzýval, aby Čechoslováci pohraničí neopouštěli, protože to třeba není nadsmrti, a když teď Češi utečou, zůstane to území tím spíš německé. Když jsme proto chtěli na povoze překročit v Sychrově hranice, už uprchlíky vraceli zpátky do Sudet. Takhle mi aspoň máma vysvětlovala, proč jsme tady zůstali. Víím, že je to jenom poloviční pravda: táta za žádnou cenu pryč nechtěl, aby nepřišel o živnost, ovšem máma jako vlastenka a zakladatelka českého školství chtěla utéct. No a já se musel přizpůsobit. Dopadlo to tak, že táta dílnu stejně neudržel.

Někdy ve čtyřicátém roce přišel do Liberce z Říše muž jménem Eduard Tegel, který měl pověření

od německého ministerstva obrany. Vyrazil nás z dílny a bytu a nechal nás přestěhovat do závadného sklepního bytu ve Vídeňské ulici 55; v něm jsme také přečkali válku. V tatínkově dílně začal vyrábět díly na raketu V1, takže kam jsme se na něj sypali. Táta byl potom nějaký čas bez zaměstnání, a když přišel *totaleinsatz*, nasadili tátu do továrny na výtahy Jung a Rachel v Horním Hanychově, jednoho bratra do Rakouska, kde budovali nějakou rumunsko-německou rafinerii, a druhého brácha Lojzu do Siebel Flugzeugwerke v Halle. Naše rodina byla tím pádem úplně roztržštěná a celou válku jsme se skoro neviděli. Snad jen v roce třicet devět nebo čtyřicet jsem jel za bráchou na propustku na Želivku do vesnice Holice na skautský tábor. Byl jsem – a jsem dodneška – zažraný skaut, stejně jako můj bratr Lojza, který, pokud to ještě šlo, skautoval i za protektorátu. Náš tábor tehdy gestapáci rozehnali, stany nám sebrali, já se vrátil do Sudet a tím to všecko skončilo. Bratr Áda, který byl na montáži v Rakousku, se potom ještě jednou snažil dostat načerno do Sudet: překročil u Sychrova hranice a málem přitom přišel o život, protože hraničáři po něm stříleli a on musel skočit nějakých šest metrů do lomu, aby jim utekl. Později jsme už dostávali propustky, *durchlaßscheiny*, takže jsme se mohli setkat aspoň na hranicích v Sychrově. Na takzvaných hranicích jsme si sedli na lavičku, poklábosili a každý pak šli na svou stranu – já s rodiči do Liberce a brácha zase do Prahy.

Byt, do kterého nás Tegel nechal přestěhovat, byl

strašný. Dá se říct, že jsme si tam všichni zničili zdraví. Já dostal plíseň a táta tam onemocněl rakovinou. Na dvoře byla sušárna hovězích kůží. Kvůli mouchám a smradu se nedalo větrat. Taky tam byla žumpa, která prosakovala do bytu. Když jste si večer dali boty do poličky, byly do rána obalené plísní. Než jsem ráno šel do školy, musel jsem z nich napřed oškrábat plíseň, aby se mi spolužáci nesmáli. Takové tam bylo vlhko. Na to, abychom dostali lepší byt, nebylo ani pomyšlení. Proč by měli Němci dávat Čecháčkům lepší byt? My jsme pro ně byli plebs, mohli jsme být rádi, že bydlíme ve sklepě.

Možná jsme tehdy z pohraničí měli radši utéct. Táta si myslel, kdo ví, co bude, a stejně přišel o všechno. Ale na druhé straně bylo dobré, že jsme tady zůstali. Jsme tu dodneška a utekl někdo jiný. A to je správné a spravedlivé.

Když si vzpomenu, jak slušní Němci otočili, jak po nás plivali, jak opouštěli svoje domy, nechali celé vesnice ladem, stáda dobytka, všechno nechali být a na Henleinův pokyn utekli na druhou stranu, aby se vrátili se zbraněmi a stříleli na naše hraničáře – copak to byla solidarita s lidmi, se kterými tady v míru žili? To bylo svinstvo, které muselo být potrestáno. A taky bylo. Jestli se k tomu chce někdo vracet, ať se vrací, ale ono to nelze posuzovat dnešními očima. I já na to mám teď jiný názor než tenkrát. Samozřejmě že to nebylo hezké ani demokratické, ale od nich taky ne, co nám udělali.

Po záboru jsem musel ze dne na den začít chodit

do německé školy. To byl taky zážitek. V každém školním sešitě, na každé dvojstránce – to je ta německá pečlivost, kam se na ně hrabeme – jsem měl razítko: Die Eltern des Schülers sind tschechischer Volkszugehörigkeit. Co se pamatuju, byl jsem jediný Čech ve třídě a měli jsme velice nepříjemné kantory. Když jsem šel do školy, čekali na mě kolikrát na rohu němečtí kluci, já byl poměrně hubený a slabý, a tak jsem vždycky dostal přes držku. Ve škole mi zase třeba ukradli penál nebo pero. Když jsem si stěžoval učitelu, musel jsem jít k tabuli, napřáhnout ruce a on mi přes ně hranou pravítka nasekal. Zkrátka všude mi dávali najevo, že jsem něco jiného. Stačilo vyjít na chodník, a už jsem dostal od Němců přes držku, třeba každý druhý den. Rodiče říkali, musíš se bránit. Jenže jak, když byli vždycky v převaze; nikdy na mě nečekal jen jeden. A těch nadávek, bimscher Hund,* tschechische Sau a podobně. Já pro ně neměl nadávku, měl jsem jim říkat deutscher Hund, to nikdo nikdy neříkal, nebo deutsche Sau, to jsem taky nikdy neslyšel. Ale bimscher Hund, to jsem slýchal každý den, i během vyučování.

Na druhé straně, když jsem chodil v Ruprechticích do deváté třídy německé obecné školy, protože jako Čech jsem nesměl do měšťanky, doslova jsem zbožňoval německou paní učitelku Müllero-vou. Když byla na mateřské, navštěvoval jsem ji

* Bimscher = böhmischer. Pozn. aut.

i doma a nosil jsem jí květiny, protože byla spravedlivá a já si jí moc vážil. Tehdy jsem si jako kluk uvědomil, že také mezi Němci jsou slušní lidé, které dokážu třeba i milovat. To je ironie. Na tu paní mám dodnes ty nejmilejší vzpomínky. Nikdy mi nezkřivila vlas. Bohužel mě učila jen asi tři čtvrtě roku, takže jsem ji zažil jen krátce. Bylo to v roce 1943 nebo 1944, ale Pámbu jí to zaplať.

Během války se ze mne stal absolutní samotář – tím, jak se rozbil okruh mých kamarádů, i tím, že zmizeli sourozenci. Flákal jsem se po lesích, dlouhé hodiny jsem trávil u přehrady, seděl na břehu, čuměl do vody a snil o budoucnosti. Lepil jsem si ty knihy výstřižků a snil jsem o tom, že až to jednou dolepím, bude to varování pro všechny další generace. Dětský sen, jaképak varování. Válčit se bude furt a vždycky se najde nějaký darebák, který to vyprovokuje. Dá se říct, že o dětská léta, léta, kdy kluci hrají fotbal a chodí do tanečních, o ta já jsem přišel. Fotbal jsem třeba hrál jenom s mámou, a to byla už stará paní. Tak jsem ji postavil do brány a dával jí góly. Ale pamatuju taky, že na konci čtyřicátého čtvrtého roku už francouzští váleční zajatci měli v Liberci tolik volnosti, že jsem fotbal hrál s nimi. Bráchové mě celou válku zásobovali knihama, abych se neponěmčil. Každý týden balík knih, jedna za druhou, skautské příběhy, historické romány, všechno možné. Neměl jsem si s kým hrát, a tak jsem ležel v knihách.

Doma jsme samozřejmě mluvili dál česky a sem

tam se Češi taky navštěvovali, ale na ulici nebo na úřadě se mohlo mluvit jenom německy. Spustit na veřejnosti česky, to si nedovedu ani představit. Koncem války, v třiačtyřicátém nebo čtyřiačtyřicátém, sem ale na Kovárnu, to byla původně česká hospoda, jezdil orchestr Bobka Briana z protektorátu. Když pak přišla zpráva o Hitlerově smrti, báli jsme se několik dnů vyjít z domu, protože nenávisť Němců se v té době tak vystupňovala, že jít po městě mohlo znamenat i přijít o život, pokud zjistili, že jste Čech, nebo vás někdo poznal. A to ještě v dubnu 1945.

Jako Čech jsem tedy nemohl jít do německé měšťanky, a tak jsem se za války začal učit strojním zámečnickem; černé řemeslo jsem zdědil po tátovi a starším bratrovi. Chodil jsem do německé učňovské školy a nastoupil jsem do továrny Jung a Rachel v Horním Hanychově, kde byl nasazený můj táta. Dá se říct, že jsem se tam téměř vyučil. Někdy v březnu nebo dubnu 1945 jsem musel k odvodu do německé armády. K tomu mě Němci donutili jako Čecha. Byli jsme sice Češi, ale měli jsme německou státní příslušnost. K nelibosti Němců, kteří bydleli u nás v domě a znali nás, jsme si nechali českou národnost; oni totiž mysleli, že se budeme hlásit k Němcům. Pamatuju si, že moji vrstevníci, šestnáctiletí kluci z Hitlerjugend, se dobrovolně hlásili k *einmannatorpedum* jako ponorkoví kamikadze. Dobrovolně šli na smrt, aby zachránili Hitlera. Já jsem u odvodu dostal propuštěnku, *entlassungsschein*, do té doby, než bude pro-

tektorát prohlášen za součást německé říše. Potom bych býval musel okamžitě narukovat.

V pětačtyřicátém jsem se tady zapojil do československých revolučních jednotek. Strejda byl činný v národním výboru. Vystavil mi bumážku, že smím nosit zbraň. Měl jsem trikoloru, pro mne, patnácti-šestnáctiletého kluka, to byla událost. Hlídal jsem některé objekty, sváželi jsme věci, hlídali zbraň, kasárna, i v noci jsem míval službu. Moje máma těm jednotkám potom vařila v někdejší české škole, kterou zakládala v ulici Na svahu vedle domu mého dědy a strejdy.

Pak přišla revoluční garda z vnitrozemí s páskami RG na rukávech. Na ty nemám moc hezké vzpomínky: rozlišuju tehdejší domobranu, která byla složená z tuzemčáků a chovala se trochu jinak, a revoluční gardy. Nevím, co to bylo za lidi, ale byli dost agresivní. Z doslechu vím, že někteří z nich třeba podstrčili českým starousedlíkům do postele fotku Hitlera, aby je pak mohli obvinít, že se paktovali s Němci. Prostě špína. Pamatuju, že na Soukenném náměstí popravili pár Němců bez soudu. Liberec byl Gauhauptstadt Sudet, tady vládl Henlein, v Lidových sadech měl vilu; byl to náš souseď, já ho pamatuju, že se tady motal a pořádal trachtace a slavnosti v hotelu Imperial. Myslím, že tady byl na radnici i Hitler. Pamatuju taky, jak vypálili synagogu; jak Němci, kteří do té doby byli naši kamarádi, freneticky řvali, když padaly zlaté koule z ohořelé synagogy, a jak nenáviděli Židy. Synago-

ga lehla popelem, hasiči ji nesměli hasit, to bylo ještě v osmatřicátém. Židi odtud zmizeli, buď do koncentráku, nebo utekli, to já nevím, ale po záboru tu nebyl už ani jeden. Já tady Židy nepamatuju, i když si vzpomínám na židovské obchody.

Znal jsem jediného českého kluka; ostatní Češi buď z pohraničí utekli, nebo jsem o nich nevěděl, protože bydleli na druhém konci města. Jmenoval se František Schreier a byl to syn čalouníka z Frýdlantské ulice. Ale že bychom se spolu nějak stýkali nebo spolu hráli kopanou, to ne. On se držel na svém konci a já na svém konci. Jejich rodina tady zůstala zřejmě ze stejného důvodu jako my: čalouník si asi taky myslel, že i Němci budou potřebovat matrace na spaní a že bude mít práci. Tyhle lidi tu podobně jako nás držela živnost. Máma, ta by bývala utíkala z vlasteneckých důvodů, ale táta to, co celý život budoval, nechtěl opustit. Mně se to ani nezdá tak nepochopitelné.

Nezůstal mi ani žádný německý kamarád; kdybych byl v pětáctýřicátém, když jsem byl ozbrojený, někde potkal toho Hansiho Kohla, asi bych ho bez mrknutí oka zastřelil. Dneska je to neuvěřitelné, ale tenkrát ta nenávist měla jiné měřítko.

Řada Němců na konci války utekla, ale například Eduard Tegel, nacista, který nám sebral dílnu, ještě nějakou dobu zůstal. A přitom se za války vychloubal, jak už za té první velel dělostřelecké baterii a zabil stovky Čechů. Některé české zaměstnance, kteří k němu přešli z tátovy dílny, obvinil

z toho, že jsou to živly práce se štítící, to byl zvláštní německý výraz, a nejmíň jednoho dělníka přivedl do koncentráku. To bylo na přelomu roku čtyřicet čtyři a čtyřicet pět, kdy už každý chytrý Němec musel vědět, že válku vyhrát nemohou. Tenhle člověk tedy do odsunu nešel.

Táta byl už nemocný, když dostal dílnu zpátky, a tak ji přepsal na bratra. Tegela jsme ale nesměli vyhodit, protože dostal od policie výjimku, že je německý specialista a smí tady s rodinou zůstat. Jeho dcera měla za muže příslušníka SS, který padl. Protože se paktovala s českými policajty, kteří sem přišli z vnitrozemí, tak i ta směla nakonec zůstat. Bydleli nahoře, tam, kde dřív bydleli Kohlovi, a tak jsme nad sebou i po válce zase měli nacisty. Nemohli jsme s nimi hnout, a tak to potom můj táta vzal přes Svaz protifašistických bojovníků. Přestože to byli nacisté, nakonec jim dovolili, že se mohou odstěhovat se dvěma vagony zařízení. Umožnila jim to česká policie. Bydleli jsme sice v našem domě, ale komunisti nám ho znárodnili, takže jsme byli zase v rejži.

Ale zpět k atmosféře doby a k tomu, co jsem těsně po válce viděl na vlastní oči. Na koupališti v Růžodole byl sběrný tábor a taková babička tam táhla žebříňáček s těmi svými povolenými třiceti kily. Navrchu měla kameňák se sádlem. Čechovi s páskou RG se to nějak nelíbilo, ten kameňák vzal a praštil s ním o zem. Vyvalila se z něho hrst zlatých šperků. Tak to sebral, babičku kopl do zadku

a bylo to vyřízené. Tenkrát nad tím nikdo nemrkl ani okem. Taky si vzpomínám, jak jsme jednou hned po konci války seděli večer v boudě na Jizerce. Z lesa se najednou ozval německý hovor. Hospodský vytáhl pistoli, vyšel ven a tím směrem, odkud přicházely hlasy, několikrát vystřelil. Tenkrát to i mně připadalo normální, ale z dnešního hlediska se to pochopit nedá.

Udělat tlustou čáru není totéž co zapomenout. Ať si to obě strany pamatují, ale jenom proto, že se to nesmí nikdy opakovat, abych už nemusel lepit tyhle knihy, do smrti se v tom šfourat, proč to vůbec vzniklo, proč to tak pokračovalo, a kdo ví, jestli už zase není zaděláno na něco nového. Takže udělat tlustou čáru, odpustit si, vždyť obě strany mají máslo na hlavě, ale nezabývat se tím. To nejde jen tak překonat. Nemůžete Němce požádat, aby vás miloval. Ať si jde svou cestou, možná, že si někteří odpustí, někteří ne, ale nelze jít cestou msty ani nenávisti. Ty si pamatuj svoje, já si pamatuju svoje, ale obě strany se starejme, aby se to už nikdy neopakovalo. Přijdou nové generace a ono se to možná samo vystříbří. Pro nás, pamětníky, je odpuštění těžké. Když třeba někdo přišel o všechn majetek, o rodný dům, o všecko, co měl rád, o hračku a poslední obrázek, tak přece nemůže zapomenout. Jenže nedá se to řešit ani tak, že se navzájem postřílíme.

Němci byli ostatně různí i za války. Třeba Reichsdeutsche, co přišli z Berlína, si se Sudeťáky vůbec

nerozuměli, někdy se dokonce nenáviděli. A já zase měl po válce mezi Němci z NDR báječné přátele. Ovšem to byli Němci, kteří prošli koncentrákem. Po válce se k tatínkovi do dílny vrátil jeden německý dělník, Kurt se jmenoval. Byl to nacista, příslušník SS. Já na něm jako kluk vyzvídal, jak to bylo u Stalingradu. Česky se naučil jednu větu, kterou mi vždycky říkal: Václav, mrtvy Nemece, topry Nemece. Proč mi to tenhle člověk, který u Stalingradu jistě dostal pěkně na frak, říkal? Jestli nás pochopil? Na to je těžká odpověď.

Tátu po válce jeden z těch přivandrovalců z vnitrozemí, který si dělal zuby na naši dílnu, obžaloval ze spolupráce s Němci. Táta s tím měl veliké potíže, dokonce musel na základě falešného obvinění platit nějakou pokutu. Ta doba nebyla lehká. Napřed nám říkali tschechische Sau, a málo chybělo a byli bychom deutsche Sau. Ale nakonec to dobře dopadlo a táta osvědčení o spolehlivosti dostal. Zjistilo se taky, že ten člověk, co ho obvinil, přišel vykrádat pohraničí.

Mámu to ale hnětlo až do smrti. Do poslední chvíle o tom mluvila, že nic z toho nebyla pravda. Trápilo ji, že jsme tenkrát neutekli jako ostatní a že táta tím vlastně ničeho nedosáhl. Dílnu neudržel, o všechno přišel, nezůstal mu ani šroubovák a dostal rakovinu. Ani táta si to tak nepředstavoval. Mohli jsme být v Kolíně u tety, mezi svými, a nikdo by si nelámal hlavu, jestli jsme tu měli zůstat, nebo ne. Vysvětlujte někomu, že tenkrát rádio hlásilo, že se

tu má udržet český živel! Já to chápu. My jsme se tu narodili, tak tu budem v dobrým i zlým. Proč utíkat? Ne každému se to ale líbilo. Místo aby se to považovalo za projev vlastenectví, tak třeba někdo řekne: No jo, vy jste lezli Němcům někam. A kdo to rozsoudí?

Naše rodina se už nikdy nestmelila. Dlouhé rozdělení, kdy se každý musel stavět sám, bez rodičů, na vlastní nohy, zanechalo trvalé následky. Každý šel svou cestou. Brácha umřel. Jaké na něho mám vzpomínky? To bych musel dlouho přemýšlet, kdy jsme si naposled hráli. S Lojzou, to si ještě pamatuju.

Po válce jsem musel navštěvovat kurs měšťanské školy, abych mohl dělat přijímačky na průmyslovku. Absolvoval jsem ji a pracoval pak celý život v Liazu. Já byl dost zažraný odborář, pracoval jsem v komisi národního pojištění a posílal lidi do lázní, což mě strašně těšilo, a tak mě pracující lid v roce 1968 zvolil jako předsedu závodního výboru. A to je pro mne dodneška obrovská poklona, že já se hodil v tu dobu na vedoucího pracujícího lidu. Při zaměstnání jsem si udělal nástavbu. Kvůli Němcům jsem celý život musel něco dohánět. Jestli mi Němci zničili život? Trochu snad ano, já to tak ale neberu ani to tak necejtím. Ono možná dostat v životě pár přes hubu je taky k něčemu dobrý. K Němcům necítím nenávist, k žádnému Němci, ani k nacistovi, pokud mi nenávist nedá najevo on. A to je ta cesta, kterou každému doporučuju. Začal jsem teď jezdit do Bavorska, naschvál, chtěl jsem tu nenávist cítit; říká

se, že v Bavorsku je to samý Sudeťák. Neumíte si představit, s jakou láskyplností a usměvavým přátelstvím se tam už po dva roky setkáváme. Jestli to jsou sudetští Němci, nebo ne, já se jich neptám; mně to je jedno. Ať je to třeba bývalý esesák, to je mi fuk. Důležitý je, jak se ke mně chová. A že to není falešné; to poznáte.